

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми, Україна), д-р іст. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Король С. М. (Суми, Україна), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ, Україна), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми, Україна), канд. наук із держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми, Україна), д-р філос. наук.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Сумського державного університету
(протокол № 10 від 07.04.2016 року)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 18 квітня 2016 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, Р. Камберова та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – Ч. 1. – 168 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 699 від 22 грудня 2015 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці використано мапу «Русь, Московія і Тартарія» фламандського картографа XVI ст. Абрахама Ортелія.

ДОЛЯ ЛЮДИНИ НА ТЛІ ВІЙНИ*

Максименко Валентина Павлівна народилася 6 вересня 1935 р. в с. Гребениківка Тростянецького району Сумської області. Її мати Чугай Анастасія Тимофіївна мала освіту початкову (закінчила два класи) і до війни працювала ланковою в колгоспі. Батько Чугай Павло Павлович працював на цукровому заводі в Тростянці. У 1936 р. сталася аварія на виробництві, Павло поранив руку, після цього отримав зараження крові і згодом помер. Валі на той час було лише рік і три місяці. Вітчим Богомолів Йосип Павлович працював у колгоспі. Був призваний в армію з початком війни і загинув. Анастасії Тимофіївні було дуже тяжко виховувати трьох дітей і доглядати стареньку бабусю Марфу, та ще й у такий час, і тому після смерті вітчима Валентині Павлівні довелося їти робити на завод і виконувати майже всю хатню роботу (ходити в ліс по дрова, варити їсти, доглядати за меншим братом і сестрою), щоб хоч якось допомогти своїй мамі і бабусі.

У сім'ї Чугаїв було четверо дітей: Віра, Валя, Надя й Володя. Перша дочка Віра, під час Голодомору 1933 р., коли їй було шість місяців, померла. В роки голодомору сім'я жила дуже бідно, не було нічого. Їли кору, гнилу картоплю, терли калачі. Раніше розкуркулювали більш менш заможних людей, так і сталося з старшою сестрою Анастасії, її чоловік утік за кордон, залишивши свою сім'ю напризволяще. У тій сім'ї було шестеро дітей, яких не було чим годувати. Одного дня старша сестра Анастасії напекла «аладиків» і заховала їх у печі. Того дня повз їхнього двору проходив партієць, зайшовши до їхньої хати, почав шукати їжу, кричав на хазяйку. Знайшовши «аладі», подивився на дітей, які були дуже голодні, не звертаючи уваги на них, почав ненажерливо їсти, після того як наївся, все перемісив з землею, щоб нічого не залишилось дітям.

1 вересня 1943 р. Валентина Павлівна почала навчатися в Гребениківській школі, закінчила сім класів. Потім, 1950 р., пішла до

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №15.01.10-01.15/17.3Ф «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

восьмого класу в сусіднє село Бобрик. Закінчивши школу вступила в Сумський педогогічний інститут на фізико-математичний факультет і закінчила його 1957 р. Під час навчання добре оволоділа німецькою мовою. Після навчання поїхала в Миколаївську область працювати вчителем математики, але не витримавши розлуки з домівкою, повернулася в своє рідне село, на свою маленьку Батьківщину.

Перед самою війною сім'я жила небідно (за тогочасними мірками), була своя корова, земля і будинок. Часом Анастасії Тимофіївни давали премію за гарно виконану роботу – тканиною. Її використовувала для пошиву дітям одяжі.

Відступ Червоної армії був дуже великим горем для жителів села, на той час Валі було шість років. Червоноармійці, відступаючи, покидали все, забираючи з собою тільки необхідне, тягнули різну техніку, це була дуже вражаюча картина. Всім було страшно, боялися німців.

Було Валентині шість років, як четвертого жовтня 1941 р. село Гребениківку окупували німці. Спочатку місцеві жителі не вірили, що все ж таки німці дісталися до їхнього села, але потім почалася паніка, всі істерично кричали: «*Німці, німці ідуть!*», ховали дітей. Братика Валентини Володю мати перевдягнула в сукню сестри і сказала їй, щоб вона швидко брала малих ховатися на під. Старенька бабуся, боячись за онуків, прикрила їх спиною. Німці зайшли до хати почали все перевертати, довго шукали дітей, та нічого не знайшовши пішли геть.

Німці заборонили людям виходити за межі свого села. Для цього була потрібна перепустка, хоча села були розміщені дуже близько. Люди весь час жили під страхом смерті, німці ні з чим не рахувалися, били і знущалися з людей, забирали все нажите (курей, свиней, корів). Була у селі управа, куди кожного дня приводили військовополонених та тих людей, які не підпорядковувалися законам німців. Біля будинку Чугаїв був яр Черноусів, де проходили розстріли. Одного дня під час чергового розстрілу бабуся Марфа побачила чорнявого хлопця, він дуже був схожий на її сина, що загинув на фронті. У його блакитних очах горіла надія на життя до останнього. Ця подія до глибини душі вразила її серце і розум, після цього випадку вона дуже захворіла.

Німці забирали молодих дівчат і хлопців на роботу до Німеччини. Часто до села приходили за допомогою біженці. Інколи їх здавали в управу, а бувало й давали притулок. У сім'ї Валі

переховувалося два б'якенця – молода дівчина Маруся, та Валін дядько Микола (він був членом підпільної організації у Харкові). Вони жили у сирій ямі під полом, час від часу мама Валі говорила, щоб та ходила на вулицю, подивитися за поліцаєм, який пильно спостерігав за всіма людьми. Маленька Валя вдягала великі чоботи, чийсь кожух, й ходила на морозі від кількох хвилин до декількох годин.

Ставлення німців до селян було дуже різне: одні могли дати шоколадку, грудочку цукру. Якщо перепадало Валі, вона цьому дуже раділа і обов'язково ділилася з сім'єю, а інші могли і вбити.

Насправді ж найбільше потрібно було боятися поліцаїв, старост і бургомістрів. Вони постійно доносили про людей, які переховували солдатів. Одного вечора сім'я Чугаїв прокинулася від якогось грохоту. Бабуся та мама вибігли на вулицю і побачили, що їхній сусід, який був поліцаєм, хотів їх пограбувати. Бабуся, будучи дуже сміливою, прогнала горе-поліцаю.

Також запам'яталася така подія: коли німецький обоз проїжджав вулицею, а вони сиділи на спризьбі сусідської хати, почули гул літака. І дуже всі зраділи коли на крилах літака, ніби горіли червоні зірочки. «*Hauui!*», – закричала бабуся. Літак летів дуже низько, поливаючи смертельним свинцем німецький обоз. Бабуся схопивши Валю на руки, швидко побігла до хати і сховала дитину під полом. Після обстрілу люди вийшли на вулицю і побачили картину, яка їх вразила: розтрощені вози, вбиті коні, вбиті й поранені німецькі солдати.

Під час обстрілів сім'я Чугаїв переховувалася в своєму погребі. Обстріли були дуже страшними та сильними, коли Червона армія наступала, тоді всю землю трусило. Ще люди навчилися відрізняти літаки: якщо літак гудів дуже важко, то це означало, що він повністю заповнений бойовими припасами. Тоді всі хутко ховалися в погреби. У літку 1943 р. родина жила в погребі, за селом йшла третя лінія оборони Курської Дуги. За Гребениківку йшли бої дев'ять днів, в селі залишатися було небезпечно. Тому Анастасія забрала дітей. Ще вона дуже хотіла забрати свою маму, але та відмовилася: «*Не хочу я, доню, нікуди йти, де я народилася, там я і помру*». Анастасія пішла в сусіднє село Василівку. Валя підганяла ззаду корову, а мати вела її за батіг і несла сина на руках. Під час відступу німці зірвали мости, води було дуже багато, через це Валя мало не втопилася. До того ж кулі свистіли над головою. Все ж вони неушкодженими дібралися до сусіднього села, де було набагато тихіше.

Але наступного дня знову почалася стрілянина, вони панічно почали шукати погріб, де було б місце для них. Відкривши двері одного з погребів, вони не побачили жодного, навіть маленького, куточку, куди можна було б сховатися. Побігли й сховалися в іншому погребі, але й там всі люди стояли, місця не вистачало. В якусь мить пролунав дуже сильний вибух, людей відкинуло до стіни. Маленьку Валю затиснуло між холодною стіною і наляканими людьми. Коли люди вийшли з погребу, вони побачили жахливу картину: небо було чорне, а по дорозі текла кров, саме з того погребу, де сім'я Чугаїв не вистачило місця, тільки одному хлопчику пощастило залишитися живим.

Тим часом бабуся Марфа з сусідкою також ховалися в погребі. До них забігли дві медсестри. Бабуся напоїла їх молоком і дала по невеликому шматку хліба. Але дівчатам необхідно було бігти на допомогу пораненим солдатам. Коли вони вибігли на город, одразу ж одну з дівчат було вбито.

19 серпня 1943 р. німці залишили Гребениківку. Село було повністю зруйноване. Сім'я Чугаїв повернулася до своєї оселі. Перед будинком був окоп, в якому вони знайшли гітару. Майже весь дім був закиданий землею. Коли вони зайшли до хати, то побачили, що її облаштували під медичний пункт. Велика кількість поранених солдатів лежало на ліжках. Солдат, який запам'ятався Валі, був ще таким молодим, помираючи плакав і просив йому допомогти. Після смерті його поховали під деревом-райкою на городі. Бабуся Марфа охоче допомагала пораненим, адже вона зналася на різних травах, і таким чином лікувала бійців.

Голод 1946-1947 рр. закарбувався в пам'яті Валентини надовго. Це були дуже страшні роки. Люди після війни вкрай збідніли, не було нічого. 1946 р. була спека і врожаю не було. Люди, щоб вижити шукали їстівні трави – лободу, щиріцу, збирали на полях мерзлу, а інколи й гнилу картоплю, варили шкіряні чоботи та пояси. В школі видавали допомогу дітям у вигляді вареної квасолі та ста грамів хліба. Але менший брат Валі опух від голоду. Врятувало їх лише те, що мама змогла продати корову в дитячу спеціальну школу, за яку отримала гроші і нутрощі корови. Мама Валі була доброю людиною і не могла дивитися без сліз на тих людей, які не менше страждали від голоду. Йдучи на роботу в поле, завжди брала з собою підсмажений шматочок легень, печінки чи серця, де ділилася з усіма своїми подругами.